

Centrul Intercultural al Ligii PRO EUROPA a organizat, cu prilejul lansării numărului 8 al trimestrialului **Altera** la data de 3 iunie 1998, la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, o dezbatere publică la care au participat: Molnár Gusztáv (Budapesta), Victor Neumann (Timișoara), Sorin Mitu (Cluj), Adrian Marino (Cluj), Bakk Miklós (Lugoj), Paul Philippi (Sibiu), Alexandru Cistelean (Tîrgu-Mureș), Marius Lazăr (Cluj), și mulți alții. Dezbateră a fost moderată de doamna Smaranda Enache, copreședinta Ligii PRO EUROPA și coeditoarea revistei **Altera**.

Smaranda ENACHE: Aș dori să încep prin a-l prezenta pe domnul Gusztáv Molnár: filosof, politolog, licențiat al acestei universități (Universitatea Babeș-Bolyai, n.red.), actualmente director de studii la Institutul Central-Europene din Budapesta, din cadrul Fundației Teleki. Domnul Molnár Gusztáv, pe vremea când era redactor la *Kriterion* în București, a avut un episod care poate ar trebui să facă parte dintr-o istorie nescrisă a disidenței românești; a fost membru al unei asociații informale — „*Limes*” — care a funcționat între 1985 - 1987 la București și din care mai făceau parte și Cs. Gyimesi Éva, Bíró Béla, Szilágyi N. Sándor și alții care, profitând de o fereastră în cenzură, de faptul că studiile teoretice în general nu erau supuse atenției speciale a cenzurii și a Securității, au reușit să organizeze acest cerc de dezbateri. Respectivăle dezbateri erau înregistrate, numărul transcrierilor din acea perioadă depășind 1000 de pagini; textele și comentariile ajungeau uneori la opoziția anticomunistă din Ungaria pe care au alimentat-o de multe ori cu idei novatoare, de unde se vede că această cooperare transfrontalieră dintre Budapesta și București are sensuri multiple și este profitabilă. În momentul de față, domnul Molnár Gusztáv a avut bunăvoința să ne predea studiul intitulat „*Problema transilvană*”, pe care îl veți găsi în **Alteră 8**. Acest text, după cum se va vedea din cele ce urmează, a stîrnit destule pasiuni, și eu cred că o să mai aibă oarecare postseisme. El s-a bucurat încă în momentul apariției sale de o replică de la cîțiva autori dintre care în primul rînd doresc să îi amintesc pe Gabriel Andreescu, și Antonela Capelle-Pogăcean, întîmplător o consăteană a domnului Molnár Gusztáv, care se găsește la Paris și care este și ea o absolventă a Universității Babeș-Bolyai.

Gusztáv MOLNÁR: Studiul „*Problema transilvană*” propune o analiză geopolitică a problemei, și bineînțeles nu am de gînd să reiau toată argumentația sa, ci doar cîteva puncte esențiale. Trebuie să pornesc de la întrebarea: „Ce este geopolitica?” Nu vreau să intru în amănunte, să complic lucrurile: geopolitica se ocupă cu analiza diferențelor spațiale, teritoriale ale fenomenului politic. Și cînd spun fenomen politic, înțeleg lucruri mai complexe decît politica în sens restrîns. În opinia mea, politica include totalitatea faptelor care pot avea o relevanță politică, așadar cultura politică, mentalitatea, imaginarul colectiv, ș.a.m.d., într-un cuvînt, o întregă civilizație. Bineînțeles, diferențele spațiale, teritoriale care sînt evidente și a căror afirmare este banală, cunosc și o dimensiune temporală. Aici se impune să introducem o nouă tematică, și anume interferențele, paralelismele dintre discursul geopolitic și discursul istoric. Desigur, există interferențe, paralelisme, dar există și o diferență fundamentală între cele două tipuri de discurs. Discursul geopolitic pornește întotdeauna de la o problemă formulată în prezent, oferind doar accidental o analiză a anumitor fapte din trecut — în măsura în care ele au relevanță în problematica prezentului. Ceea ce, bineînțeles, înseamnă că geopolitica nu este o știință. Nu știu dacă istoria sau alte discipline umaniste sînt sau nu sînt științe, nu mă pronunț în această problemă, dar cel puțin geopolitica, în sensul în care o văd eu, nu numai că nu este știință, dar totodată știe că nu este știință, și încearcă să nu uite acest lucru. Rămînînd încă la dimensiunea temporală, citez dintr-un teoretician al

postmodernismului, care spune următoarele despre succesiunea temporală: „*Pentru a înțelege succesiunea temporală trebuie să o privim din ambele direcții deodată. Atunci timpul nu mai este rîul care ne poartă cu el, ci rîul din perspectiva aeriană, de unde putem cuprinde cu ochii ambele direcții deodată, dintr-o singură privire*”.

Trebuie să vă mărturisesc că nu am de gînd să intru în meandrele postmodernismului literar. Eu concep postmodernitatea într-un sens mult mai concret: dacă modernitatea înseamnă, a însemnat, epoca statelor naționale, epoca națiunii, atunci postmodernitatea înseamnă epoca statelor postnaționale, epoca postnațiunii. Cînd vorbesc de geopolitică, înțeleg o geopolitică postmodernă. Permiteți-mi o paranteză: acum cinci ani am publicat un studiu în revista „*Korunk*”, și spre surpriza mea, studiul a fost tradus după doi ani în românește. A apărut în antologia revistei „*Korunk*”, și a atras atenția unui colonel de armată care, întîmplător, se ocupă și de geopolitică și care a început să publice o serie de studii legate de acest studiu vechi de 5 ani, serie care a ajuns la partea a șasea, nefiind totuși finalizată. Încîlcite sînt uneori căile pe care ideile unui om ajung la public.

Puteți bineînțeles să mă întrebați ce vreau eu cu tradiția transilvană? Unde vreau să ajung cu acest interes pentru epoca postnațională? Ce vreau eu să fac cu tradiția transilvană care este, cel puțin pentru români, eminentă națională? Este binecunoscut faptul că geneza întregii conștiințe naționale la români se leagă de tradiția transilvană. Ce relevanță are atunci Transilvania în epoca postmodernă? Este o contradicție aici. Trebuie să spun că, dacă vorbesc despre tradiție, nu o fac în sens esențialist, nu mă gîndesc la ceva care există și trebuie numai relevat; dimpotrivă, tradiția este inventată, construită fără încetare. Eu nu mă gîndesc la o tradiție relevantă, ci la una inventată, și am în vedere perioada actuală: națiunea a încetat să mai reprezinte acel imaginar colectiv care pentru toți constituia valoarea supremă, pentru care se murea. Nu se mai moare pentru asta în perioada actuală, sau se mai moare, dar în alte părți, nu ne interesează acum acele zone. Așadar inventată, dar de către cine? Bineînțeles de către ardeleni. Asta înseamnă retransilvanizarea Transilvaniei, după vorba criticului Alexandru Cistelean, o revalorizare a ei în sens postnațional. Ce înțeleg prin aceasta? În sensul geopoliticii postmoderne, Ungaria sau România, ca entități geopolitice, cel puțin pentru mine, nu prezintă nici un interes. Transilvania, în schimb, poate să fie interesantă. Dacă nu sînt interesante Spania sau Marea Britanie, sînt în schimb interesante Scoția, Catalonia. Ce înseamnă asta? Cred că problema geopoliticii nu mai are actualitate astăzi cînd vorbim de problema Transilvaniei. Și cînd vorbim de rivalitate teritorială în Transilvania, numai doi parteneri pot să intre în joc: România și Ungaria. A trecut vremea acestei rivalități, din fericire, și tocmai asta este una din condițiile care fac posibilă această valorificare a Transilvaniei.

Am exagerat bineînțeles cînd am amintit numele unor entități subnaționale ca fiind foarte importante și interesante, însă am făcut-o gîndindu-mă la următorul aspect care este într-adevăr foarte interesant în filosofia politică de astăzi: problema eliberării teritoriilor de sub tutela unicității, deoarece eu pornesc de la ideea pluralității teritoriilor. Și cînd vorbesc de asta — și știu că este o problemă foarte, foarte delicată care eventual ar putea fi înțeleasă greșit — permiteți-mi să citez ce înțeleg eu prin pluralismul teritoriului: „*Asta nu înseamnă că statul național va trebui să-și împartă cu statul vreunei alte națiuni dominația atotputernică pe care o exercita mai devreme asupra propriului teritoriu suveran. Totodată, nu poate însemna nici apariția unor noi exclusivități teritoriale subnaționale pe teritoriul dat al respectivului stat național, prin împărțirea în vreun fel a precedentei suveranități teritoriale unitare*“. Această pluralitate nu înseamnă introducerea mai multor univocități, a mai multor unități teritoriale exclusiviste una lîngă alta, ci că teritoriul național, statul național, care pînă nu demult era considerat unitatea de bază a sistemului politic internațional, devine în momentul de față plural, în sensul în care apartenența teritorială nu mai poate fi exclusivistă: aparții de un sat, de o comună, de un județ, aparții de o regiune, aparții la o țară,

iar după țară urmează o entitate supranațională. Deci am ajuns, cel puțin în Europa, la o structură triadică, care se formează sub ochii noștri: triada stat regional – stat național – stat federal. Iar dinamica celor trei nivele înseamnă astăzi Europa, în care statul național, ca unitate juridică și simbolică, nu dispare, însă devine numai unul dintre cei trei agenți care intră în joc.

Problema este că la ora actuală, la nivel mondial, asistăm la un lucru ciudat, și anume la o degradare lentă, sau uneori violentă, a structurilor statale. Acesta este un fenomen într-adevăr universal, care se manifestă în statele europene sau în state create de europeni: Belgia, Italia sau Canada, Mexic, spațiul postsovietic sau spațiul ex-iugoslav, dar se manifestă și în Africa, unde majoritatea statelor practic devin niște fantome, se dezintegrează. Chiar și ultimul mare eveniment internațional, criza din Asia de Sud-Vest, se înscrie în aceeași categorie: Indonezia, despre care toată lumea credea că peste cele 1000 de insule ale sale constituie un stat, o națiune, este acum un stat care se pulverizează; specialiștii încep acum să-și dea seama că nu există națiune indoneziană. Nu vreau să reiau exemplele, pentru că sînt nenumărate, ci vreau să ajung la posibilul antidot împotriva acestui proces general de dezintegrare, de entropie, dacă vreți.

Observăm un lucru curios, Occidentul este acea parte a lumii care știe antidotul, iar această capacitate evolutivă a Occidentului îmi pare formidabilă. După cum spune Huntington, Occidentul a depășit deja era anarhiei și a războaielor intestinale, îndreptîndu-se spre statul universal. Așadar, cel puțin în Europa occidentală, are loc o renaștere pe trei nivele, în același timp însă se formează și o unitate mai mare, o unitate transatlantică între Europa occidentală și SUA. Nici SUA nu își mai este sieși suficientă, pentru că este vulnerabilă la nord, la sud: granița cu Mexicul, de pildă, prezintă foarte multe probleme, chiar dacă nu amenințări în sensul tradițional; la nord alt pericol îl reprezintă dezintegrarea Canadei. Ce va face SUA atunci? Va integra pur și simplu provinciile anglofone?... Am amintit SUA, pentru că toată lumea își închipuie că este o țară fără probleme.

După părerea mea, constituirea acestor unități supranaționale este fără îndoială o șansă, șansa scăpării de dezintegrare. Înseamnă construirea unei structuri cu trei componente: statul local (regiunea), statul-națiune și suprastatul (acesta din urmă reglînd fenomenele economice la nivel federal). Asistăm acum la introducerea monedei unice în cadrul Uniunii Europene. Și mai este un aspect, o dimensiune esențială care pînă acum a lipsit, dar urmează să intre în atribuțiile acestui stat federal sau stat cvasi-federal: garantarea păcii interne și a păcii externe, așadar dimensiunea politicii externe. Nu aș vrea să recurg prea mult la citate, dar de curînd a apărut în „*Curentul*” un interviu dat de Jaques DeLorre preluat din „*Observateur*”, în care se afirma cam același lucru despre introducerea votului majoritar în domenii în care pînă acum nu era permis, și despre competențele care totuși rămîn în mîinile statului național și pe urmă în mîinile statului local. Karen Fogg acum doi ani, aici în Aula Magna spunea: „*Identitățile locale, precum cea catalană sau a locuitorilor Rheinlandului sau a transilvănenilor, devin în Europa la fel de importante ca identitățile naționale. Guvernele locale și regionale devin vehicule care exprimă identități locale și mobilizează energiile locale în rețeaua colaborării care se difuzează în toate direcțiile țărilor Uniunii Europene*”.

Lucrurile să zicem că se prezintă destul de clare în Europa occidentală. Nu vreau să sugerez că totul s-a decis, că totul merge într-o direcție univocă, care ar exclude posibilitatea unor conflicte majore. Am însă convingerea că prin introducerea reformei constituționale în Marea Britanie de către Blair, balanța s-a înclinat definitiv în favoarea forțelor federale. De vreme ce Marea Britanie pare să se ralieze acestui nucleu federal, lucrurile par să se fi decis în Europa. Sigur, există o luptă surdă, o defensivă surdă a grupurilor pronațiune, în Anglia de pildă conservatorii, dar jocurile par a fi făcute. Întrebarea mea este următoarea: ce se va întîmpla cu acele părți din Europa care nu se vor putea integra în următorii zece ani în structurile euroatlantice?

Timpul nu îmi permite să dezvolt această idee, dar, după părerea mea, România va figura printre aceste țări. În ceea ce privește NATO, lucrurile sînt clare: România nu are nici o șansă să fie nominalizată anul viitor în valul doi, iar în ceea ce privește Uniunea Europeană trebuie să treacă cel puțin cinci-șase ani pentru ca problema să fie pusă măcar. Și nici atunci nu putem ști dacă răspunsul va fi pozitiv. Înseamnă că pentru România (nu numai pentru România, ci și pentru Ucraina, Bulgaria) urmează niște ani destui de grei, în care alternativa între care trebuie să aleagă forțele politice și intelectuale din aceste țări va fi de departe foarte simplă: mergem în continuare către Occident, către Europa, cu toate că, cel puțin deocamdată, ea nu ne vrea, sau, dimpotrivă, ne supărăm, cum vedem că face chiar autoritatea supremă din România dînd dovadă de nervozitate, de ranchiună, de supărare, care nu aduc nici un folos țării. Într-un asemenea context geopolitic destul de sumbru, de ce să nu recunoaștem, se va pune problema regionalizării României. Eu am scris acest studiu în vara anului trecut, era încă perioada în care toată lumea era optimistă, așadar îmi puteam permite să formulez integrarea ca pe o posibilitate reală, însă chiar și atunci informațiile pe care le aveam la dispoziție mă îndemneau să fiu sceptic în privința șanselor reale ale României; aveam totuși impresia că cei aflați la conducere au toate șansele să se mențină pe drumul cel bun chiar și după momentul adevărului, și că momentul adevărului va fi de fapt anul viitor în aprilie.

Am convingerea fermă că această criză politică care continuă în România este o criză profundă, structurală, nicidecum una superficială, a cărei rezolvare să implice doar înlocuirea anumitor forțe cu altele, care pe urmă o să funcționeze. Nu, aici este ceva structural. Horea Roman Patapievici a avut în acest sens cîteva încercări de analiză legate de catastrofa identitară la români. În orice caz, ca să termin printr-o frază destul de brutală, să provoc pe marginea acestei idei, eu cred că România ca stat național unitar nu poate ieși din această criză, lucru care însă se poate încerca la nivel regional. În acest context, Transilvania nu apare ca un proiect rațional introdus de sus în jos, căci, după cum spunea Gabriel Andreescu, nu există forțe politice pentru a realiza în România o reformă constituțională, care necesită două treimi din voturile parlamentarilor. Are deplină dreptate, nu se poate. Se poate însă altceva. Nimeni nu poate opri apariția unei mișcări regionale, a unei mișcări de idei, poate chiar a unui partid regional, care să iasă din tiparele etnice și stereotipiile politicianismului, care nu mai are nici o șansă de reformă. Aș vrea să termin aici, cu această provocare, să vedem dacă o acceptați. Nu justetea acestei fraze, ci dacă acceptați situația, faptul că în România s-a ajuns la situația în care această frază să fie formulată.

Smaranda ENACHE: Articolul este mult mai bogat în nuanțe, și plecînd de la rezultatele alegerilor, de două ori, în observația domnului Molnár, Transilvania a ales — mai mult decît restul țării — o tendință pro europeană, de democrație pluralistă. Evident că dezbaterea l-a provocat pe Gabriel Andreescu. Nu pot rezuma în cîteva cuvinte bogăția răspunsului lui, vă recomand să citiți acest material, dacă timpul vă permite. În esență, Gabriel Andreescu consideră că acest tip de gîndire în monade pe care îl practică domnul Gusztáv Molnár, această ideologizare a problemei poate fi utilă pentru a trece de la *problema transilvană la problema europeană*; și de asemenea, studiul domniei sale are și un accent care reduce orgoliul nostru de ardeleni, deoarece, în concepția domniei sale, — și aici trebuie să simplific foarte mult — rezolvarea problemei minorității maghiare, care în Transilvania reprezintă cam 23-24% din populație, spre deosebire de acel 7% per ansamblu în România, este pe cale de a avea loc, ceea ce face ca această problemă să nu mai existe. Într-un fel Gabriel Andreescu vede rezolvarea problemei transilvane ca pe o rezolvare a aspirațiilor identitare ale maghiarilor și nu găsește loc în studiul domniei sale nici unui fel de regionalism care să fie practicat de către români.

O altă replică inclusă în „Altera” aparține domnului Victor Neumann, pe care avem bucuria să îl avem de față, și pe care vreau să-l rog să comenteze.

Victor NEUMANN: O primă problemă: nu cred ceea ce spunea domnul Gusztáv Molnár, că nu este vorba de știință în cazul geopoliticii. Tot ceea ce ține de știință în activitatea politicului, este studiat cu mijloacele științelor sociale și nu putem face abstracție de studiile privind evoluția evidentă în domeniul acesta, după cum nu putem face abstracție de o anumită interdisciplinaritate. Unui ins care vrea să cunoască politica astăzi, îi este imposibil să facă abstracție de evoluția ideilor politice din secolele XIX și XX, îi este imposibil să facă abstracție de structurile sociale existente, de evoluția individului și a comunității și îi e imposibil să ignore datele și faptele care stau dedesubtul oricărei teorii. Deci, cred că, în modestia domniei sale, domnul Gusztáv Molnár, s-a derogat de accepțiunea științifică. Eu aș pune o contranotă, și aș spune că domnia sa a elaborat acest studiu frecventînd o bibliografie internațională, de o foarte bună calitate și de ultimă oră, iar ideile pe care le prezintă în studiul domniei sale sînt idei care în mare măsură sînt acceptate de istoriografia universală, de politologia universală sau de alte științe sociale. Îmi pare însă nouă ipoteza de lucru pe care o lansează în legătură cu Europa Centrală și de Est, și mai precis în legătură cu România, problema Transilvaniei, și legătura acesteia cu Europa. Cred că în ceea ce privește problema României, domnia sa, chiar cu întrebarea provocatoare lansată în final, ar trebui să ne rețină atenția și să pornim de aici dezbaterea asupra lucrurilor. Dumneavoastră știți prea bine cum s-a creionat statul național în Europa Centrală și de Est. Vreau să menționez că micile diferențe care există în perimetrul acesta sînt incerte: între Ungaria, Polonia, Cehia și respectiv Bulgaria și Ucraina, diferențele datează din 1956. Pentru a înțelege lucrurile trebuie să ne întoarcem în secolul al XVII-lea, nu putem face abstracție nici de istorie și nici de conceptele de filosofie politică. Mă refer aici la statul multinațional, la *Volkskultur* și la *Volksgeist*, concepte pe care sînt construite aceste state. Nu se pot sustrage acestei tipologii nici Polonia, nici Ungaria, nici România, nici ex-Iugoslavia nici chiar Grecia, care este acum integrată în structurile Uniunii Europene. Ca să fiu și mai clar, problema etnicului este dominantă în aceste state și aceasta reiese din formarea națiunilor în aceste state, unde vecinul constituie dușmanul principal, unde este respins orice tip de alteritate pentru a-și putea fiecare construi grupul cultural sau etnic. Pentru etnic eu am un alt termen, respectiv comunitate lingvistică sau religioasă. Termenul de etnic este unul tribal, și noi totuși ne folosim de el în continuare. Karl Popper arată foarte bine în studiile sale de filosofie de ce termenul de „etnic” poate fi sinonimizat cu cel de „trib”, făcînd trimitere foarte clară la studiile lui Hegel care pleacă de la ideea de *Volkskultur* în construirea statului german; în același chip se referă la cercetările și interpretările date într-o manieră benignă de Herbert la începutul secolului XIX-lea și la mitopoeticul *Volksgeist* dat de Fichte; în concluzie, acest termen conduce la esențialism, întrucît pe acest termen se construiește idealul de stat unic, care construiește statul în funcție de un grup lingvistic x sau y, și care inevitabil a provocat în secolul XX o serie de conflicte. Ultimele le urmărim la televizor, între albanezi și sîrbi. Înainte erau între sîrbi și croați, între sîrbi și musulmani, ș.a.m.d. Toate fac parte din registrul ideologic al *Volkskultur*-ului. Interesant este că aceste state nu s-au construit pe ideea de națiune franceză sau pe idealul francez de națiune, nici pe idealul englez, ci pe idealul pe care l-a avut Germania în secolul XIX. *Deutsche Ein Fluss* este foarte puternic în această zonă, el este de fapt cel care prinde cheag în zonă, iar nu dimensiunea franceză. „People” nu înseamnă „popor”, din punctul meu de vedere și al altor politologi, el înseamnă dinamica mișcării sociale. Franța nu este construită pe un grup etnic majoritar, ci lucrurile sînt destul de sofisticate în Franța și de aceea nu o să o iau drept exemplu, ci o să iau modelul olandez. Națiunea olandeză sau națiunea engleză sînt construite nu pe etnic, ci pe *people*, pe oameni, pe indivizi și pe comunitate. Fără indivizi nu există comunitate. Fără comunitate nu există pluralism. Aceasta este problema fundamentală. Așa cum spunea Gusztáv Molnár, această paradigmă greșită care a stat și încă mai stă la baza funcționării statului român, este contraproductivă pentru integrarea în lumea

europăeană. Ceea ce a reușit să realizeze Ungaria, sau spiritualitatea maghiară, este că a depășit în deceniul al șaselea mai multe din elementele dominante ale acestei paradigme. Nu aș spune că astăzi ea este perfect înscrisă într-o paradigmă nouă, dovadă că unul din partidele care vor intra și în actuala coaliție guvernamentală nu s-a desprins de *Volkskultur* la Budapesta — partidul lui Torgyán; totuși, o avangardă a *inteligenței* a reușit să ridice la alte dimensiuni înțelegerea ideii de stat național. Probabil că odată cu trezirea unui segment mai larg al *inteligenței* în ceea ce privește schimbarea paradigmei de stat național, se vor putea depăși unele handicapuri, probabil că atunci se va accepta și pluralitatea, pluralitatea la nivelul comunităților lingvistice, religioase, la nivelul oricărei minorități. Până una alta, nu putem face confuzii, cum face domnul Manolescu, sau cum face domnul Liiceanu (și la nivelul *inteligenței* române există niște confuzii care nu pot trece neobservate, fără să nu prejudicieze mersul înainte al lucrurilor). Nu putem să confundăm ideea de minoritate cu ideea națională. Minoritatea, în accepțiunea filosofilor contemporani, este o problemă de natură morală în interiorul unui stat, și nu o problemă de națiune sau naționalitate. Eu cred în acest lucru și pornesc de la această idee. Nu putem confunda problema unei națiuni, cu problema unei minorități, pentru a nu face confuzia pe care o fac cei doi cărturari în legătură cu rasismul, în legătură cu Holocaustul și Gulagul.

Adrian MARINO: Sînt un intelectual român care a citit cu mare atenție toate aceste documente, și în principiu nu pot decît să fiu de acord, cu unele mici observații și unele mici nuanțe critice. Domnul Gusztáv Molnár are integral dreptate. Dumnealui este însă puțin vizionar. A sărit peste o etapă. Clasa politică românească încă nu asimilează o serie întregă de noțiuni, și asta încă este important. Degeaba vorbim noi de federalizare dacă nici măcar legile privind descentralizarea și finanțele locale nu sînt încă votate de Parlament. Propun de aceea să rezolvăm pe rînd aceste etape, să rezolvăm punct cu punct o serie întregă de probleme care sînt de imediată actualitate. Unde intervine nuanța critică? Sărbătorim, și în Ungaria și la noi, Revoluția din 1848 și m-a surprins faptul că nici un autor nu se revendică de la marele liberal Kossuth. Îmi pare relevant acest lucru. În emigrație gîndirea lui a evoluat recurgînd la unele concepte care se suprapun peste ale dumneavoastră, inclusiv depășirea ideii de națiune și naționalitate. Memoriile lui Kossuth, publicate la Paris în 1880, conțin o prefață manifest pentru publicul francez unde se află următoarele afirmații care poate vă vor surprinde pentru că se referă exact la ce spuneți dumneavoastră. „*Naționalitatea*”, spune el, la pagina 11, „*este un simplu accident etnografic*”. Kossuth depășește ideea de naționalitate și merge pe ideea statului francez, deci pe ideea Revoluției Franceze, a individului cu drepturi supranaționale. Nu l-a interesat dorința etnică, toți cetățenii sînt cetățeni cu drepturi egale, drepturile omului. Iată că un maghiar aderă la principiul naționalităților formulat în spirit francez. Teorie foarte interesantă și prin faptul că vorbește în repetate rînduri și despre români. Despre români se vorbește în principiu în două contexte: în cadrul proiectului de Constituție, care n-a putut fi aplicat din cauza invaziei rusești și austriece — în trecut fie spus, rușii au fost aduși în Transilvania și la invitația mitropolitului Andrei Șaguna, care a fost răsplătit cu titlul de baron. Acest lucru observ că se omite de obicei, dorindu-se acum chiar canonizarea lui; personal, eu nu sînt de acord întrucît el a fost cel care a cerut intervenția trupelor rusești în Transilvania. Se știe foarte bine că Șaguna îi anatemiza pe cei care foloseau alfabetul latin. Există texte foarte precise în privința asta. Uniații au fost cei care au adus alfabetul latin, Șaguna era adeptul alfabetului chirilic. Referitor la invazia austriacă, în 1857, a avut loc războiul franco-sardo-austriac, iar Napoleon al III-lea a sprijinit și instigat emigrația ungară. Cu această ocazie s-a pregătit — la instigația lui Napoleon al III-lea — o revoltă în Transilvania și s-a semnat un acord secret între generalul Klapka și Al. Ioan Cuza. Textul se află aici, deci nu putem spune că Kossuth nu s-a interesat de Transilvania, și este exact în spiritul descentralizării culturale și politice a viitoarei Ungarii. Faptul că nu s-a putut realiza

această constituție s-a datorat unui element francez: Napoleon al III-lea. Armistițiul de la Vila Franco a abandonat emigrația maghiară. În viziunea lui Kossuth, dacă, de exemplu, Consiliul general al unui comitat va hotărî că va trata afacerile în limba română sau maghiară sau sîrbă, cetățenii de alte naționalități vor avea și ei dreptul de a folosi limba maternă în justiție sau administrație sau în adunările publice. El preconiza o descentralizare pe comitate: deci în comitatele românești, autoadministrare românească. Este un progres față de '47 și un lucru care trebuie luat în considerație. Sînt mai multe elemente, nu mai intru în detalii, nu sînt însă de acord că administrația centrală este defectuoasă, contraproductivă, în schimb, sînt integral de acord cu faptul că predominantă imaginii rurale etniciste și naționaliste este în dauna liberalismului. Apărăm cu toții ideea claselor de mijloc și citadine, iar eu susțin că în România, pînă ce raportul sat/oraș nu basculează spre mentalitatea citadină și spre păturile mijlocii, nu se poate rezolva nici problema culturală, nici cea națională. Deci în ceea ce privește descentralizarea, domnul Gusztáv Molnár are dreptate cînd spune că Europa Centrală este o realitate culturală și nu una politică. Și o idee și mai fecundă este aceea de a integra întreaga Romînie la nivelul cultural al Transilvaniei. Cît privește descentralizarea am amintit ideile lui Kossuth, le-am și sintetizat într-un articol: „*Idei liberale la unguri și români*” în suplimentul „*Curentului*” dedicat Romîniei și Ungariei. Și fiindcă se vorbește despre linia Huntington, o anchetă făcută în revista „*Formula As*” răspunde la un sondaj de opinie cu argumente antihuntington. Astfel de lucruri sînt discutate în România. Clasa politică de la noi nu a acces încă la aceste concepte. Parlamentul Romîniei nu comemorează Revoluția de la 1848 și Proclamația de la Izlaz. Dacă noi nu ne valorificăm propria noastră revoluție, atunci nu putem să pretindem libertate și democrație altor persoane.

Miklós BAKK: Studiul lui Gusztáv Molnár este un studiu extraordinar, domnul Marino a spus că domnul Gusztáv Molnár este un vizionar, eu aș spune că este un extraordinar producător de apropouri de lungă durată. A reușit să producă o discuție care are o durată considerabilă. Revista în al cărui colegiu redacțional mă aflu, a publicat mai multe studii drept replică la studiul domniei sale. Printre autorii care au răspuns mă aflu și eu, însă nu voi vorbi despre ce am scris acolo, sper că va apare și în limba română. Aș vrea să punctez puțin teoria lui Huntington precum și relevanța acestei teorii. Eu cred că teoria lui Huntington trebuie privită ca făcînd parte dintr-o categorie largă de teorii, pe care le-aș numi teorii ale clivajelor (există multe teorii care se referă la clivaje teritoriale în Europa și în lume). Eu am încercat să fac o tipologie ad-hoc a acestor teorii ale clivajelor și, deși scala pe care pot fi puse aceste teorii este o scală continuă, ies în evidență doi poli importanți. Este o familie a acestor teorii pe care le-aș numi percepționale, ele mai degrabă reprezintă un fenomen cultural al unei elite care este înrădăcinată și într-o tradiție pe care o creează, și într-o situație dată. Pe de altă parte, există un alt set de teorii, pe care eu le-aș numi structurale (iar acestea sînt foarte importante în privința Europei și a discuției noastre pentru că analizează teoria lui Huntington). Și aici există două subclase: prima se leagă de tradiția preclasică, care s-a încetățenit în primul rînd după lucrările Școlii Analitice, și aici aș aminti că un teoretician susține că Europa modernă, cu toată reverberația teritorială, este un mesaj al elementelor civilizatorice barbare. Civilizația europeană occidentală este mai dezvoltată. Este foarte interesantă această discuție în părțile Europei unde elementele occidentale sînt preponderente, dar tot așa se susține că există o scală graduală cum plecăm de la Vest la Est în privința acestor elemente. În schimb, tot în clasa teoriilor structurale, există o altă teorie — o concepție foarte interesantă care merită să fie cunoscută și de români, teoria lui Jenő Szűcs — și aici ajung deja la teoria lui Huntington și poate să aibă relevanță în această problemă din punct de vedere istoric. Jenő Szűcs spune că adevăratul caracter al civilizației europene se datorează exact secolelor așa-zis întunecate, și aici aș aminti articolele apărute în presa românească, care susțin, într-un fel pe bună dreptate, că în Epoca medievală timpurie, în

vreme ce în Europa occidentală nu a existat nimic, în sfera de influență bizantină a existat o cultură mult mai dezvoltată, iar Europa de Est este moștenitoarea acelor rădăcini. Jenő Szűcs ne spune că producătoarea performanței Occidentului este moștenitoarea zonelor întunecate. Locul aceluși vid a fost luat de un sistem care s-a clădit foarte lent din niște elemente contractuale ca de exemplu relația senior–vasal, care s-au extins în cele din urmă în toată Europa. Jenő Szűcs susține că există o diferență extraordinară între Europa apuseană și Europa răsăriteană în această sferă, a respectării înțelegerilor, a respectării termenelor. Așadar clivajul pe care îl propune Huntington se suprapune peste o altă teorie interesantă. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm teoriile percepționale, și aici aș menționa un studiu foarte important al lui Sorin Antohi, „*Geografia culturală și criza identitară românească*”, care a apărut în „22” și într-un volum redactat de Gabriel Andreescu, și care susține că percepția aparte a celor două părți a Europei este un produs al modernității politice și al modernității culturale. În secolul al XVIII-lea a existat o percepție internă a Europei, marcată de o linie nord-sud — o zonă mediteraneană evoluată și un Nord subdezvoltat —, linie care s-a rotit și care acum desparte Europa occidentală de Europa orientală. Eu cred însă că în această problemă soluția este legată de apariția unor elite, și de aceea eu socotesc că situația României nu este tranșată și este mai degrabă legată de anumite oportunități și nu de o deterministică geopolitică de genul celei pe care am prezentat-o. În final, vreau să fac două comparații în legătură cu două studii pe care le consider foarte importante: cel al lui Gabriel Andreescu, care spune că Transilvania trebuie să devină locomotiva României, și studiul domnului Philippi despre tradițiile federaliste ardelene. Aș vrea să remarc două unghiuri de vedere și anume: Gabriel Andreescu privește problema României dinspre problema Transilvaniei, iar celălalt studiu privește problema Transilvaniei dinspre România. Cred că jocul acestor două perspective se va întrevădea în continuare.

Paul PHILIPPI: Eu m-am exprimat deja în articolul menționat de antevorbitorul meu, credința mea fiind că o șansă a României ar fi aceea de a prelua din tradițiile transilvane elemente federaliste de pe urma cărora ar avea de câștigat toată țara. Eu cred că un federalism pe bază etnică sau pe bază teritorială nu este singura alternativă. Este una din marile greșeli ale istoriografiei că a interpretat toate marile greșeli pe bază etnică. Este o greșală nu numai din punctul de vedere al consecințelor, ci și al realității istorice. Au existat în Transilvania unități juridice care erau bine definite, care au putut contribui la o pluralitate ce ar putea fi realizată și în zilele noastre. Aceste valori pluraliste nu au fost exclusiv etnice, însă nici exclusiv teritoriale. Au fost unități juridice bine definite, care au dat posibilitatea unor entități să-și aducă contribuția în folosul întregii societăți, unite în interiorul anumitor granițe și sub regimul unui anumit centru. Așadar identitatea trebuie definită într-un cadru juridic care să îi dea posibilitatea de a-și aduce contribuția proprie în ansamblul întregii societăți. Acesta este țelul, în care nici alternativa teritorială, nici cea etnică nu pot juca rolul decisiv, ci sînt complementare, presupunîndu-se reciproc. Cadrul juridic trebuie să garanteze o identitate, dîndu-i în același timp și o responsabilitate pentru întreaga societate; altfel spus, orice identitate trebuie să presupună nu numai revendicarea de drepturi, ci și îndatoriri. Eu cred că statul german nu a avut niciodată un fundament etnic, ideologia *Volksgeist*-ului nu a constituit niciodată baza unui stat de limbă germană. În schimb, această componentă de *Volksgeist* a fost cea care s-a impus în formarea statelor moderne maghiar, italian și român; statul român, care a atins apogeul realizării etnico-naționale în 1918-1923, și-a bazat toate manualele de istorie — care sînt fundamentul autopercepției românești a intelectualului de rînd — pe componenta etnică. Aceasta a fost o greșală ce persistă și astăzi, și care trebuie înlăturată prin cărți mai bune de istorie, prin cărți cum este cea a lui Sorin Mitu, cum este cartea lui Lucian Boia. De asemeni, televiziunea trebuie cucerită și ea de asemenea idei. De pildă, în anul 1990 sau 1991, Răzvan Teodorescu s-a adresat Parlamentului spunînd că este o rușine că pe canalul

național se difuzează emisiuni în limba minorităților. Eu i-am răspuns într-o emisiune, chiar a doua zi, și s-a supărat foarte tare că eu i-am spus că nu noi am venit în România, ci România a venit la noi. Noi, ardelenii, am avut deja anumite poziții și anumite tradiții care trebuiesc luate în considerație în concepția noului stat; dacă România nu a cucerit Transilvania, dacă susținem că sîntem moștenitorii de drept ai acestui teritoriu, atunci trebuie luate aceste tradiții în considerare și în manualele de istorie, dar și în prevederile Constituției. Permiteți-mi să dau un exemplu: în anul 1925 s-a elaborat Noua Constituție a Bisericii Ortodoxe Române. Elementele transilvănene aduse de deputații transilvăneni nu au fost luate în calcul din cauza lui Șaguna, și totul a fost elaborat după reperatele vechiului Regat. Și în acest domeniu acceptarea tradiției transilvănene ar fi, cred eu, o șansă pentru întreaga Românie și la aceasta m-am referit și în articolul meu.

Alexandru CISTELECAN: Vreau să încep prin a arunca niște apă rece peste ce s-a spus aici. Eu cred că există acum o oportunitate de a ne veni ideile la timp și de a nu păți ca în alte momente istorice cînd ele au venit după ce trecuse momentul lor cel mai favorabil. Aș continua cu o paranteză, ca să o luăm așa la modul postmodern, mai puțin coerent. Eu am fost zilele trecute în Moldova, într-o zonă foarte săracă, nu chiar Vasluiul, ci Botoșaniul, și vin de acolo foarte întărit în prejudecățile mele transilvane. Nu se mai așteaptă nimeni ca Transilvania să devină locomotiva care va duce România în Europa. Cei din Moldova vor ca Transilvania să fie berbecele care sparge deja zidul care ne desparte de Europa, atît de șocați sînt de propria lor stare economică. Să ne înțelegem: în Botoșani creația lui Dumnezeu s-a manifestat din plin: Enescu, Eminescu, deci nu au de ce să aibă complexe față de noi, dar starea economică, care aduce după sine și o diminuare civilizatorie, îi pune în situația de a vedea în Transilvania berbecele care va sparge zidul care ne separă de Europa.

Românii au reacționat bine în momente de disperare, nu în momente de discernămint. Și noi sîntem aici, bănuiesc, cei mai mulți ardeleni. Cu toții avem frustrări. Transilvania este astăzi pe o poziție revendicativă, își revendică tradiția, își revendică spiritul, și-ar revendica chiar proeminența în structura românității. Toate — lucruri pe care noi le-am pierdut, și din cauza asta trăim aceste frustrări, aceste spasme ale reactivării ardelenismului, și cu mîndrie melancolizată zicem că Transilvania ar merita să fie provincia care să fie de pe treapta mai înaltă în structura românității, dar iată că nu se întîmplă așa. Ea este a cincea roată la căruță. De cîte ori se face un Guvern, dacă intră un ardelean, nu intră cel bun, de cîte ori intră un ardelean, el are rol figurativ ș.a.m.d. În parte, lucrurile nu ni se datorează nouă, dar în parte responsabilitățile ne revin. Aș porni de la o afirmație: cred că linia Huntington este adevărată, aș vrea să cred că este adevărată, pe de altă parte este o *linie Maginot*, asediată din toate părțile. Este o tradiție care trebuie inventată. Este un efort, nu numai de voință, ci și de putință. Chiar așa, vom fi în stare? Noi nu am fost în stare să facem din provincia noastră un model care să fie cel proeminent în România, și atunci cum putem să facem altceva mult mai serios? Transilvania, dacă vă uitați la harta din '90 a alegerilor, ea și-a anunțat încă de pe atunci tendința care s-a precizat apoi pe parcurs: această autoconștientă a Transilvaniei e un fenomen în creștere, un nou misionarism pe care ea ar putea să și-l asume în situații tot mai dramatice, și cred că sîntem pe punctul ca din frustrările noastre și din disperările, care nu sînt numai ale noastre, să remitologizăm Transilvania. Eu nu știu dacă la data aceasta Transilvania este o locomotivă — pentru că ce o acționează? O acționăm cu cărbuni și lemne? Cu materiale vechi? O acționăm electric, nuclear? Are două motoare și fiecare trage în altă parte. Ce fel de motor vrea să fie? Nu încape nici o îndoială că Transilvania este doar o ipoteză, o ipoteză constructivă. O provincie fără instituții, o provincie doar cu drojdia propriilor bovarisme.

Sorin MITU: Punctul meu de vedere este mult mai sceptic, poate și datorită formației mele de istoric. Domnul Gusztáv Molnár a plecat dinspre prezent, eu mă situez în afară, nu neapărat în trecut, și aș atrage atenția asupra curenților unei identități ardelenice. Dacă ne gândim la această problemă a descentralizării, autonomizării sau, mă rog, federalizării Transilvaniei, avem nevoie de niște elemente pe care să se bazeze această realitate. Și care ar fi acestea? Tradiția istorică, inventată. Noi avem o tradiție istorică, nu inventată, dar cu totul și cu totul nefavorabilă unei asemenea idei. Tradiția istorică inventată a Transilvaniei face din această provincie o parte însemnată a României în imaginarul colectiv românesc în care nu există loc pentru o Transilvanie distinctă. Sigur, cum spunea domnul Cistelean, este nevoie să construim o altă tradiție, să nu mai citim istoria Transilvaniei ca pe una a conflictelor, putem găsi destule momente de convergență, de colaborare. Este un lucru, la care, personal, nu pot să ader. Eu deconstruiesc, analizez mitologii. Deconstruiesc o mitologie care nu este simpatică ca să pun în loc una care, fără îndoială, este mult mai simpatică și pe care se poate construi ceva mult mai categoric, mai util și mai de acord cu ceea ce este necesar astăzi; dar tot o mitologie este și aceasta. Transilvania de astăzi, după părerea mea, seamănă cu restul României. Pe mine mă șochează asemănările, nu deosebirile. Eu stau într-un cartier de blocuri din Cluj, care este identic cu alt cartier de blocuri din București, din Iași, de unde doriți dumneavoastră. Este identic din punct de vedere al mentalităților, comportamentului familial, atitudinii față de muncă. Pe ce se poate clădi această identitate distinctă a Transilvaniei? Pe memoria intelectualilor? Pe tradiții? Sînt foarte puternice stereotipiile pe care le au și ardelenii, nici ei nu se distanțează de spiritul balcanic. Atît bucureștenii cît și ardelenii aderă la acest stereotip. Totdeauna cînd vine un bucureștean în Transilvania, spune că: „*la noi lucrurile merg foarte prost, probabil că la voi merg mai bine*”. O spune cu mai multă sau mai puțină convingere, dar tot în virtutea unui anumit stereotip. Nu știu dacă aceste stereotipii urmează să fie confirmate sau nu de analize sociologice, sau dacă pe asemenea stereotipii se poate crea ceva pozitiv. Politicienii, s-a spus, — văd că nimeni nu le dă nici un credit — nu pot acționa în această direcție. Un reformism de sus nici nu e posibil, doar nu o să creem federalismul printr-un decret, mai ales ținînd cont de locul unde ne aflăm. În Spania, Catalonia, autonomia Țării Bascilor s-a creat pe o anumită realitate istorică, dar s-au mai creat acolo cîteva autonomii, oarecum prin decret, într-o încercare de a compensa lipsa de specific, de identitate a unor zone. Poate că și la noi ar fi această posibilitate, de jos în sus, dar care ar fi oare această mișcare civică care să facă acest lucru? Societatea civilă este atît de slabă, cetățenii sînt atît de motivați numai de dorința supraviețuirii încît foarte greu îi văd aderînd la un asemenea proiect. Din punctul de vedere al soluțiilor lucrurile sînt mult mai dificile.

Victor NEUMANN: Domnul Sorin Mitu a pus o problemă interesantă, a dublat provocarea cu ideea această a unicității care transpare de două ori din ceea ce spune domnia sa. Pe de o parte, prin analiza critică pe care o face vis-à-vis de spectacolul contemporan, iar pe de altă parte fiind domnia sa purtătorul unor clișee, fără să vrea sau fără să fi dorit. Domnia sa a învățat într-o școală care a proliferat unicitatea culturală absolută. Noi înainte de '89 nu primeam, decît dacă studiam pe cont propriu, date despre alte țări. Astfel încît, cînd dînsul se referă la istoria României, se referă numai la istoria românilor. Deci nu are percepția pluralității lucrurilor. În ceea ce privește posibilitatea de devoluție, există o problemă, aceea a pedagogiei. În societățile est-europene, nu s-a practicat o pedagogie a individului și nici o pedagogie comunitară. Ea poate fi preluată de o universitate multiculturală cum este Babeș-Bolyai sau de alte universități pentru crearea a ceea ce se numește ideea de comunitate. Procesul este unul de lungă durată, nu este unul de azi pe mâine. Și Gusztáv Molnár înțelege foarte bine că este o problemă de construcție a individului, care să aibă posibilitatea de organizare proprie, administrare proprie, de readucere în actualitate a unor instituții juridice. Ceea ce ne preocupă este organizarea la nivel local pentru mai buna funcționare a comunității

noastre, pentru mai buna administrare a bunurilor noastre. Ori la nivel local, sigur că există niște primari, consilieri etc. Deci, cu ajutorul lor ne putem dezvolta sau reorganiza modul de administrare. Sigur, pe de o parte pedagogia, pe de altă parte politica de tip local pot să confere pe lungă durată posibilitatea ieșirii din acest dublu clișeu pe care l-am auzit adineaori formulat. Și vreau să precizez că nici țările din Vest nu s-au dezvoltat altfel, nu au ajuns acolo unde au ajuns decât prin organizarea comunitară. *Comunitr del popolo* funcționează în Italia cu 400 de ani înainte de funcționarea statului și este foarte important să o avem în vedere. Când s-a constituit statul maghiar sau român, nu era pregătită baza socială. Exista o *intelighenție* foarte subțire la suprafață, însă clasa de mijloc nu exista. Așadar, exista pe de o parte o nobilime subțire, din care s-a născut o *intelighenție* foarte subțire, iar, pe de altă parte, era o masă compactă de țărani care trăiau în starea în care trăiau, plus micii meșteșugari care erau în orașele din Transilvania. Este o mare diferență între populația citadină și cea rurală, însă aduceți-vă aminte că orașele Brașov, Sibiu, Cluj, Bistrița sau Alba-Iulia nu numărau mai mult de 25.000-30.000 de locuitori, ceea ce nu înseamnă populația Transilvaniei în ansamblu. Numai dacă avem cu cine comunica putem crea partea comunitară.

Gusztáv MOLNÁR: Sînt cîteva puncte la care aș vrea să mă refer. În primul rînd, problema analizei științifice. A fost o butadă ceea ce am spus, dar în cadrul disciplinelor umaniste e bine să avem mereu în vedere limitele caracterului lor științific. Ați punctat cîteva elemente foarte interesante, foarte juste în legătură cu procesul de occidentalizare a Transilvaniei și în special mă refer aici la țărănime. Acest lucru nu s-a făcut, cu toate că în anul 1000 Ștefan a primit coroana de la Papa de la Roma și nu de la Bizanț, fapt ce a avut o anumită influență și asupra Transilvaniei; spațiul transilvan a fost unul de complementaritate adîncă, realmente de civilizație diferită. A opus rezistență populația românească din Transilvania la încercările de prozelitism ale protestanților? Nu. Când primele cărți au fost tipărite în românește ca să îi atragă pe români, cine au fost cei care au intervenit? Au intervenit mitropoliții din Moldova, din Muntenia, pentru a „apăra sufletele” care le aparțineau oarecum. Aceste diferențe s-au menținut multă vreme, însă dacă nu la suprafața instituțiilor politice, atunci unde erau totuși diferențele fundamentale între instituțiile juridice și politice din Transilvania și Moldova? Ceea ce este esențial în Transilvania este că marea masă a populației, treptat, treptat s-a occidentalizat, deci țărănimea a fost diferită față de cea din Regat. Asta este esența esențelor, cînd măsurăm diferențele regionale: țărani, cultura țărănească. Aici aș vrea să vă atrag atenția asupra unui studiu formidabil al profesorului George Marica scris în 1944 „*Spiritul ardelean*”, o analiză sociologică a fenomenului transilvan, care concordă în multe privințe cu ceea ce spun. În anul 1990 am observat că ardelenii au votat altfel decât moldovenii sau regătenii, în 1996 ardelenii au votat iarăși altfel, și în viitor vor face așa, trebuie de aceea să avem în vedere lenta transformare a maselor. La nivel de elită, Bucureștiul a fost mereu înainte și este și astăzi și nu este nimic rău în asta, ba chiar este o șansă formidabilă, dar la nivel de structură, nu pot să cred că România nu are nimic din federalism. Nu este vorba de această identitate la nivel cotidian: nu există numai cartiere de blocuri, există și alte spații, mă refer aici la sudul Transilvaniei, unde influența săsească a fost formidabilă și populația are altă mentalitate. Îmi pare păgubos să ne referim la diferite zone urbane fără identitate specifică. Acesta este un fenomen generalizat în Europa, cartierele fără față umană. În altă ordine de idei, să rezolvăm problemele rînd pe rînd, după cum recomanda adineaori domnul Marino, sau să luăm exemplul lui Cioran? De acolo de unde privesc fenomenul românesc și fenomenul ardelean, eu nu pot să am decât niște enunțuri ipotetice, dar eu socot că a venit momentul ca o mișcare civică, o mișcare regională să demareze. Dacă nu va fi făcută de intelectuali cumsecade, de oameni cumsecade, va fi făcută de alții. Timpul n-are răbdare. Aș face cîteva observații despre Kossuth. Este o figură emblematică a naționalismului unguresc, în sens pozitiv, nu peiorativ (naționalismul, ca

termen, nu a avut inițial un sens peiorativ). Kossuth nu a fost adeptul principiului etnic. Întreaga concepție a Revoluției din 1848 a mers pe modelul iacobin și tocmai de aceea nu a funcționat. Aici trebuie să fac o mică corectare, nu trebuie să pornim numai de la dihotomia stat/națiune etnică, națiune/cetățean, nu ambele sînt perimate. Nici națiunea de tip francez care are în vedere numai cetățeanul nu mai este valabilă, deci trebuie urmat modelul german. De ce în Polonia este esențial statul centralizat? Pentru că polonezii au suferit, și-au pierdut statul lor de mai multe ori și au de ce să se teamă. Ce au făcut polonezii acum, de curînd? Au avut 40 de voievodate și acum au introdus 10 macroregiuni, deci au recurs la modelul european. De ce tocmai în România, unde există niște precondiții formidabile, să nu se poată face așa ceva? În ceea ce îl privește pe Kossuth, ideea naționalismului a avut, desigur, un rol formidabil în secolul al XIX-lea, dar nu mai este relevant astăzi. În legătură cu cele spuse de domnul Philippi, el are perfectă dreptate, dar v-aș ruga să ne reamintim că devoluția conține în componentele ei esențiale elementul juridic. În Scoția, Parlamentul regional este un element eminent juridic. Este vorba aici de o reformă constituțională, care nu destramă statul britanic, ba, dimpotrivă, concură la soliditatea lui. În ce privește deconstrucția... și deconstrucția este construcție, poziția analistului este una a demitologizării constante, dar pe de altă parte avem nevoie de mituri, trebuie să construim noi identități. Identitățile sînt imagineare pînă la urmă, și identitatea regională trebuie și ea construită.

Adrian MARINO: Dumneavoastră aveți tot dreptul să renunțați la tradiția liberală în Ungaria, dar în situația României, cînd principiile de la 1848 nici astăzi nu sînt aplicate — și o să vă dau cîteva exemple — avem tot dreptul să ne revendicăm de la tradiția iacobină, liberală, fiindcă ea nu este respectată, nu se respectă principiul proprietății particulare, principiul separației puterilor, ș.a.m.d. Atunci dați-mi voie să fiu liberal, pașoptist sau neopașoptist, să ne batem cu această etapă, după care vom trece mai departe.

Paul PHILIPPI: Exemplul scoțian nu poate fi aplicat în Transilvania. Problema noastră în secolul XVIII-lea era problema românilor cu *Supplexul*. Ei au vrut să fie o națiune, dar nu au avut teritoriu, se punea așadar problema cum să se formeze o entitate juridică care nu are teritoriu. Această problemă a fost din nou atinsă de Karl Renner, cînd a dat exemplul pentru Austro-Ungaria modelul universității săsești care nu era definită numai prin teritoriu. Aici intervine datoria noastră modernă: cum putem noi construi niște entități juridice care sînt responsabile în cadrul statului chiar dacă nu sînt fixate teritorial?

Marius LAZĂR: La noi în Transilvania nu se spune cum e cu putință să fii universal, ci cum e cu putință să fii transilvănean. Mă întreb dacă putem vorbi despre o identitate transilvăneană și nu de mai multe identități; există atîtea feluri în a te declara transilvănean: de la un puternic atașament față de zonă, tradiții, frumusețea lucrurilor, la un anumit ideal de noblețe pe care îl construiești, dar și un anumit mod de a te recomanda ca expert în probleme transilvănene, „*las' că știi eu mai bine că sînt de-acolo*”. Există moduri de a fi transilvan care înobilează, și există modul de a trăi într-un mod identitar, sau într-un mod care aspiră la închideri multietnice. Ce este cu Transilvania? E greu să o definești, un teritoriu cu o geografie istorică variabilă, istoricii știu cît de greu este să o definești, incluzi Banatul sau nu, incluzi Partiumul, sau te referi numai la centrul Transilvaniei? De la înălțimea perspectivei lui Huntington, deci de la această dimensiune globală care are metodologia ei, există o anumită coerență a modelelor macrosociale, însă în momentul în care te concentrezi pe o regiune cum este Transilvania, ele își descoperă inconsistențele. Străbat așadar un traseu de sus în jos spre microsocioal și văd cum obiectul meu se pulverizează din ce în ce mai tare, și ca sociolog, trebuie să mă duc în comunitate, trebuie să mă duc să stau de vorbă cu indivizii, și constat că aceste comunități sînt extrem de diversificate, sînt comunități în care există majoritari români

atît de mulți încît ceilalți nici nu se mai văd și unde se definesc o categorie de probleme legate de autonomia locală; pe de altă parte, există comunități în care există o paritate etnică care aduce un anumit tip de competiție mai ales între elitele locale, cu clientelele și rețelele clientelare în care sînt incluse, sau există zone în care românii sînt în minoritate și trebuie să trăiască situația paradoxală de a se declara majoritari fiind în minoritate și să trăiască o situație mental-schizofrenică dacă nu reușesc să-și definească în alți termeni propria lor identitate. Transilvania este o construcție istorică, ideologică, simbolică din care în momentul în care începem să construim consistența dispăre, acest element concret; și totuși, dacă treci dincolo de Carpați și Transilvania rămîne undeva în spate, prin ce se diferențiază de restul? Domnul Gusztáv Molnár a spus foarte bine, există o acumulare istorică care înseamnă istorie țărănească, înseamnă relații agrare, înseamnă modul în care s-au împroprietărit țărani în Transilvania diferit de cum s-au împroprietărit în Sud, înseamnă o competiție dură, pentru terenuri mici, și toți țărani din Europa Centrală au fost nevoiți să emigreze din cauza acestor bucăți mici de teren, spre deosebire de țărani din Bărăgan care au terenuri mari, pe care nu apucă să le lucreze, care regretă astăzi colectivizarea, pentru că nu mai au de unde să fure. Foarte mulți simt pămîntul ca pe o povară, pentru că resursele de care au nevoie sînt enorme pentru a gestiona această bogăție. Modul în care este structurată rețeaua localităților diferă și el. Încă din secolul XIX, Regatul este construit în jurul a două centre, două capitale, Iașiul și Bucureștiul, și în rest aproape nimic. O construcție specifică zonelor subdezvoltate. Transilvania este o rețea de orase, o rețea dezvoltată comunicațional, pe orizontală, în care oamenii știu foarte bine ce sînt rețelele de comunicare, și nu există o capitală, nu există un centru al Transilvaniei decît simbolic, Clujul, însă nu există o capitală în sensul de a fi acumulat absolut toate resursele, iar acesta este un alt element care diferențiază această textură, așa încît îmi este foarte greu să îmi asum o concluzie, și mai degrabă aș lăsa discuția deschisă.

Smaranda ENACHE: Problema regionalismului este fără îndoială și o modă și o ideologie, dar și un lucru absolut necesar din punct de vedere pragmatic întrucît concentrarea tuturor lucrurilor în același punct de decizie este foarte costisitoare și cronofagă. Ideea este că regionalismul trebuie să includă și ideile și experiența umană pe care le-am acumulat. Să nu uităm că primele mișcări protransilvane de după revoluție au fost PUNR și Dacia Felix. Important este ca soluțiile pe care le căutăm, regionaliste sau nu, să fie soluții integratoare, să răspundă cît mai multor situații, să fie și democratice și dacă se poate, să se apropie de acel model ideal ce include nivelul național, pe cel regional și pe cel global. Am și eu unele îndoieli în legătură cu cît de calificată este Transilvania prin locuitorii săi, să acceadă la experimentarea unor soluții care, fără îndoială, ar aduce un câștig în păstrarea identității sale și ar contribui la dinamismul regiunii noastre. Din păcate însă și de-a lungul istoriei și în momentele prezente, Transilvania a fost leagănul unor divergențe puternice și a unor curente care au mers împotriva curentului general al progresului. Dar nimic nu se repetă în istorie, zice-se, deci putem avea o anumită serenitate, înțelepțiți de istoria Transilvaniei și poate găsind resurse și idei noi în ceea ce noi sîntem acum. Un singur lucru ar fi bine, să nu se mai continue, și anume degradarea identității transilvane, degradare care nu se reduce la cartiere de blocuri și masificare, ci înseamnă și implantarea a tot felul de arhitectonici și simboluri care contrazic atît tradiția, cît și așteptările oamenilor. Și dacă minoritatea maghiară este oarecum protejată prin sentimentul ei comunitar, prin limbă și prin religii, am impresia că românii din Transilvania, sînt paradoxal tot mai amenințați de a-și pierde identitatea. O identitate pentru care s-au mobilizat sute de ani: identitatea europeană.